

Máté Domicián

Munkaerőpiaci Tükör, 2008

(Fazekas Károly, Cseres-Gergely Zsombor /szerk./: *The Hungarian Labour Market – Review and Analysis 2008*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet és Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest. *Munkaerőpiaci Tükör* évkönyvsorozat)

A Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének és az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány közreműködésével az ezredfordulón elindított *Munkaerőpiaci Tükör* című évkönyvsorozatának legújabb 2008-as darabja, illeszkedve a korábban megjelentekhez, rendkívül jól hasznosítható tudományos kiadvány, mely többek között a magyarországi munkapiaci folyamatokról, a foglalkoztatáspolitikai jogszabályi és intézményi környezetéről és a munkapiaci kutatások legfrissebb eredményeiről nyújt széles körű információkat.

A bevezető tanulmány a 2007-es esztendő legfontosabb munkapiaci tendenciáiról, a foglalkoztatás, a munkanélküliség, valamint a bérek alakulásának fejleményeiről ad részleteses tájékoztatást. A szerző (*Varga Júlia*) többek között bemutatja a munkaerő-piaci *participáció* korcsoportok, nemek és az iskolai végzettség szerinti eltéréseinek főbb jellemzőit és azoknak az egyes gazdasági ágazatok szerinti alakulását, valamint a regionális különbségekben megfigyelt változásokat is. Az empirikus adatok nemzetközi összehasonlító vizsgálatai azt mutatják, hogy a másodjára is megválasztott kormány 2006-ban meghirdetett stabilizációs csomagjának és a fiskális megtakarítási intézkedéseinek következtében a korábbi tendenciák tovább folytatódtak, s ez a fogyasztás szűkítésével és a gazdasági növekedés lassulásával járt együtt. A lanyhuló gazdasági növekedés mellett a munkanélküliség viszont 7,1%-os szinten mérsékelt maradt (*KSH 2007*). Mindenesetre a munkanélküliségben több mint egy évet tartósan „várakozók” megoszlása, az összes munkanélkülieket beleszámítva, 41,2%-ról 44,1%-ra emelkedett. Az Unió átlagos munkapiaci részvételétől elmaradó magyar foglalkoztatás egyik legfontosabb problémáját az alacsonyan iskolázottak (főként a fiataloknál és az 55 és 64 év közöttieknél) szélsőségesen rossz munkapiaci esélyeiben találhatjuk meg.

A magyarázatot a középfokú végzettséggel nem rendelkező állástalanok nemzetközi összehasonlításban is rendkívül magas előfordulása szolgáltatja, melynek okát sokan a minimálisan elvárt képzettségi szintet sem biztosító magyar oktatási rendszerben látják (*Köllő 1997; Kertesi 2000*). Mindenesetre reménykedésre adhat okot az adatok szerint, hogy a fiatalok és az 55 év felettek kohorsztjában az alacsony aktivitási és foglalkoztatási arányok, szerény mértékben ugyan, de javultak az elmúlt években. A felsőoktatási expanziótól sem kell tarta-

nunk, hiszen az OECD-országok 32%-os átlagához képest Magyarországon a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya az összes népességhez viszonyítva nem éri el a 20%-ot. Aggodalomra adhat okot viszont a nemek közti foglalkoztatás összevetésekor, hogy mindenféle nemzetközi átlaghoz képest a férfiak és a nők aktivitása és foglalkoztatása közti „szakadék” hazánkban az egyik legnagyobb eltérést mutatja (OECD 2007). A legjelentősebb szektorális változás az előző évekhez képest a közszférában végrehajtott jelentős elbocsátásoknak köszönhetően ment végbe, ahol az alkalmazottak száma mintegy 12 százalékponttal csökkent, mindeközben a helyi önkormányzatoknak köszönhetően az oktatásban foglalkoztatottak 6,5 százalékkal többen kaphattak állást. A hagyományosan a centralizáltságból adódó jelentős regionális különbségek (az aktivitásban, illetve a foglalkoztatásban) az utóbbi években tovább rosszabbodtak a hátrányosabb helyzetben lévő és egyre jobban polarizálódó régiók kárára. A nettó reálkeresetek pedig 2007-ben még a GDP alakulásától is elmaradva a tavalyi évhez képest szinte minden egyes ágazatban a magán-, illetve közszférában egyaránt csökkentek.

A kiadvány második nagyobb fejezetében a jóléti kiadások munkapiaci kapcsolatáról kaphatunk közelképet. A szociális gondoskodás és gazdaságpolitika *a munkaerőpiac kínálati oldalát érintő hatásokkal* foglalkozó elemzések közül Cseres-Gergely Zsombor és Scharle Ágota tanulmányából elsősorban az derül ki, hogy a különböző anyasági, illetve nyugdíjellátások és segélyek fő feladatuk szerint valamilyen piaci kudarcot kezelnek, vagy jobb esetben valamely társadalmi cél érdekében újraosztják a jövedelmeket. A jóléti kiadások másodlagos hatásaként hazánkban azonban meglehetősen alacsony a foglalkoztatottak munkavégzési hajlandósága¹, sőt az emberi tőke értéke ekkor az ún. „kívülállók” (*outsiders*) számára (példáikban az anyasági támogatásban részesülőknél) erőteljesen devalválódik.

Vitkozhatnánk akármeddig a gyermekek harmonikus fejlődésének versus a családok anyagi megélhetésének kényes egyensúlyáról², kétségtelen tény azonban, hogy ameddig ez a támogatási rendszer létjogosult maradhat, addig az édesanyák foglalkoztatási szintje rendkívül alacsony értékeket vehet fel (Bálint Mónika és Köllő János). A tanulmány szerint mindez az anyasági támogatásokat igénybe vevők kevés munkatapasztalatával (számuk a vizsgált időszakban megkétszereződött) és az alacsony iskolázottsági fokával (számuk háromszorozódott) magyarázható. Mindez az utóbbi évtizedek progresszív támogatásainak köszönhetően a gyengülő munkába állási hajlandósággal párosult. A probléma megoldására az *ad hoc* jellegű politikai és ideológiai intézkedések helyett természetesen léteznek hatékonyabb család- és egyaránt munkaorientált támogatási rendszerek³. Az azonban erősen kérdéses, hogy ezek a rugalmas munkába állást és a GYES-ről való mihamarabbi visszatérést lehetővé tevő szabályozások hazánkban mikorra tudnak gyökeresen elterjedni. A hazai adatok alapján a nők közel nyolcvan százaléka maradt még egy évvel tovább az ellátási rendszerekben. A választásukat az sem könnyítette meg, hogy számos bölcsődei és óvodai intézményt szüntettek meg az utóbbi években, nagyon megnehezítve ezzel a mihamarabbi és megfelelő színvonalú gyermekelhelyezéseket. Következésképpen bizonyos hátrányosabb

¹ Magyarországon a 15–64 év közötti népességnek csak az 57 százaléka dolgozik, míg az EU-27 tagországokban ez az arány 64, a skandináv országokban pedig több mint 70 százalék.

² A gyermekek kognitív fejlődésének hiányosságai lecsökkenthetők, Ruhm (2005) vizsgálati eredményei alapján az egy évnél idősebb gyermekek esetében például számos rugalmas munkavállalási feltétellel és a részmunkaidős állások hatékony alkalmazásával.

³ Például létezik még számos családot támogató utalványrendszer, utazási kedvezmények és egyéb átképzési lehetőségek stb.

helyzetű térségekben és társadalmi csoportokban az anyasági ellátás tulajdonképpen a látnens munkanélküli segélyezéssel vált egyenértékűvé.

Feltehetjük magunkban azt a kérdést, hogy a munkanélküli segélyekben már nem részesülő, átlagosan közel 150 ezer honfitársunk, akik különböző egyéb jogcímenek szociálisan támogatottak, összességében milyen negatív hatásokkal bírnak a munkakínálatra (*Firle Réka, Scharle Ágota és Szabó Péter András*). Az empirikusan alátámasztott kutatások szerint a jóléti kiadások közel 0,5 százalékát kitevő szociális segélyek az anyasági támogatásokkal hasonló „csapdát” hordoznak generikusan magukban, hiszen minél nagyvonalúbban növelik annak nettó jelenértékét, annál kevésbé hajlandóak a segélyezett munkát keresni. Mindenképpen radikális intézményi reformokra van tehát szükség, amelyekben az alkalmazás feltételeit kellene szigorítani, hiszen számos EU-tagország már bizonyított a közelmúltban (*Scharle 2002*). Mindamelllett a helyi önkormányzatoknak szintén ösztönöznie kellene a kormányzati támogatások hatékonyabb újraelosztását, továbbá a megfelelő szakértők bevonásával és diagnosztikai eszközök (alkalmassági tesztek) alkalmazásával különbséget kellene tenni az ideiglenesen és a permanensen állástalanok támogatásában.

A rendszerváltás különös öröksége a járulékfizetés terhe alól kibúvót nyújtó rokkant és korai előnyugdíjazások kiterjedt problémája⁴. A közel másfél millióra megduplázódott ellátásban részesülők növekedésére számos munkapiaci magyarázat adható (*Scharle Ágota*). Egyrészt a támogatások iránti nagyszámú igény nemcsak az adott régió siralmas egészségügyi állapotát jelzi, hanem egyben az alacsony foglalkoztatási ráták mellett jelenlévő informális gazdaság indikátora is. Mindemelllett a korai nyugdíjazások tulajdonképpen az alacsony iskolázottsággal rendelkező, főként roma származásúakkal szembeni diszkriminatív munkapiaci megnyilvánulások eredményei. A hazai rehabilitációs intézmények hiányosságaiból adódóan a jelenlegi szabályozások nem alkalmasak a munkára való hatékony ösztönzésre. A brit, dán, holland és a svéd gyakorlatnak megfelelően a szükséges átalakítási intézkedések közül visszatartó erővel bírhat például a kevésbé nagylelkű támogatások mellett a járadékok teljes visszafizetési kötelezettsége, amennyiben a rehabilitációt meg sem kísérlik, illetve szintén negatív erővel hathat a nyugdíjkorhatár elérése előtti korai nyugdíjba vonulás szankcionálása. A vállalati szektor kevésbé specifikus ösztönzése révén (lásd *Start kártya*) szintén javulhat a foglalkoztatás, viszont a rehabilitációs intézmények megfelelő minőségű szolgáltatásai nélkül mindez légvárnak tűnhet. A 2007-es szabályozási reformok alapvetően a foglalkoztatás javítására koncentráltak, a lényegi ösztönzőket azonban figyelmen kívül hagyták. Bár a rehabilitációs időszak három évben való maximálását, illetve a munkaügyi központokkal való együttműködési kényszert rögzítették, nem pontosították, hogy milyen szankciókat vethetnek be azok elmaradása esetén, továbbá az átfogó rehabilitációs sémák kidolgozása és végrehajtása is várat még magára.

Cseres-Gergely Zsombor nyugdíjrendszerrel foglalkozó tanulmánya azt a kérdéskört boncolgatja, hogy milyen motivációs tényezők játszanak szerepet az öregségi és rokkantnyugdíjazási kérelmek esetében. A munkaerőpiac kínálati hatásainak szempontjából közös ökonometriai górcső alá vett vizsgálatok szerint a korai nyugdíjba való vonulást, hasonlóan a többi posztszocialista országhoz, főleg azok választják, akik az igénybe vétel esetén az átlagos jövedelmüeknél magasabb, illetve a nem belépés esetén alacsonyabb nyugdíjra számíthatnak. A döntést főként a biztos és megszerezhető jövedelmek közti átváltás mellett a

⁴ A rendszerváltás óta jellemzően a túl korai és túl sokaknak adott rokkant- és előnyugdíjazásokból adódóan a jelenlegi szabályozás nem ösztönzi hatékonyan a rendszerből való kilépést.

szabadidővel való rendelkezés is nagyban befolyásolja. Mindez azonban meglepő módon független attól, hogy mennyi ideje van még hátra a nyugdíjkorhatár eléréséig. Az idősebb korosztály és a főként az alacsonyan képzettek számára a nyugdíj egyfajta „menekülési útvonal az inaktivitásba” a munkaerőpiac kihívásaival szemben, ami többek között a részfoglalkoztatás és az élethosszig tartó tanulási folyamat (*life-long-learning*) hiányosságaira vezethető vissza. A nyugdíjrendszer szabályozása során mindenképpen el kell érni, hogy az egyre jobban előregedő népességet minél később léptessük be a rendszerbe. Ennek egyik lehetséges módja lehet, hogy a nyugdíjkorhatár elérése előtti szakaszban úgy kell kalibrálni a nyugdíj-kiszámítási módszereket, hogy ne érje meg a korai munkapiaci távozás.

Bár a munkakínálatot érintő hatások elméleti és gyakorlati modellezése, nem tükrözheti hűen a teljes valóságot, eredményei azonban – a meglévő jóléti, szociális és nyugellátási intézmények hazai sajátosságaiból adódóan – reformintézkedéseket sürgetnek, amelyek mindenképpen megkönnyíthetik az újbóli munkába állást és a megváltozott transznacionális gazdasági környezethez való alkalmazkodást. Egy lehetséges szemléltetésként felhozott brit „*Pathways to work*” modernizációs program sikere (a hazánkkal hasonló cipőben járó Nagy-Britanniában) nemcsak az írászta előtt gondosan eltervezettek, hanem a kivitelezésben, azaz a társadalmi elfogadtatáson is nagymértékben múltott (*Scharle Ágota*). A korábbi tapasztalatok eredményeinek számszerűsítése, a lehetséges hibák azonosítása és kijavítása, a még jobb megoldások keresése és azoknak a gyakorlat számára alkalmassá tétele csak megfelelő szakmai konszenzus eredményeként jöhetett létre. Mindenesetre, bármennyire is szeretnénk mindannyian a hazai társadalmi és politikai akadályok könnyed és fájdalommentes leküzdését, sajnos be kell látnunk, hogy *nincsenek külön-külön receptszerű megoldások az egyes problémákra*. Továbbá az is nyitott kérdés marad, hogy milyennek kellene lennie az optimális munkapiaci intézményeknek és azok szabályozásának, mivel ezek működése sem az örökkévalóságnak szól.

Mindezek számunkra egy olyan ördögi körre hívták fel a figyelmet, amely akkor válhat teljessé, ha a hazai aktív korú népesség nagy csoportjainak hosszú távú munkanélkülisége vagy inaktivitása tartós (időskori) szegénységhez, illetve ennek generációs újratermelődéshöz, az ún. társadalmi és munkapiaci kirekesztettséghez (*social and labor exclusion*) vezethet. A jelenség a visszafogott gazdaságkorlátozó hatásaiból adódóan hovatovább újabb szociális kiadásokra teremt igényt, nem beszélve az ellátórendszerek rendkívül költséges voltáról. Az immáron hosszú távon nyilvánvalóan fenntarthatatlan jóléti ellátások nagyban hozzájárultak a rossz államháztartási egyensúlyhoz, amelyet ráadásul az alacsony foglalkoztatás és az ellátórendszerek finanszírozása érdekében magasan tartott járulék-, illetve adóterhek jellemeztek. A munkapiacra lévő „bennfentesek” így közvetve megakadályozhatják, hogy *a gazdasági növekedés hatásai a társadalomban szétterüljenek*. Sőt, az indokolatlan bérfelzárkóztatások következtében állandósult „túlfogyasztási” szokások miatt a társadalmi különbségek és feszültségek egyre meghatározóbbá váltak (*Csaba 2006*).

A kiadványsorozat harmadik nagyobb fejezete elsősorban hazánk aktív és passzív munkapiaci programjainak (*LMPs*) a 2001 és 2006 közötti időszakát átölelő legfontosabb jellemzőit értékeli (*Frey Mária*). A szerző a programokban résztvevők numerikus és egyedi karakterisztikája mellett elemzésében kiemelt figyelmet fordít regionális és országos szinten mind a közmunkának, mind a béreket és a fiatal pályakezdőket, illetve a kezdő vállalkozásokat érintő támogatásoknak is. A tanulmányból többek között kiderül, hogy a munkapiaci „költségvetés” ebben az időszakban több mint ötven százalékkal adott nagyobb mozgásteret.

ret a programoknak, bár ez az összeg a GDP egy százalékos értékét, így egy átlagos uniós tagország jóléti kiadásainak csak a felét testesíti meg. Míg az ezredfordulón a munkaerő-piaci politikával a gazdaságilag aktív lakosság mintegy 2,6%-a került kapcsolatba, addig 2006-ban a csökkenő részvételi tendenciák következtében már csupán csak 1,5%-a volt érintett. Más szavakkal és számokkal kifejezve mindez azt jelentette, hogy a közel százezres részvételi létszám drasztikusan hatvanezerre zsugorodott, amely főként a magas munkanélküliségi rátával bíró régiókból tevődött össze. A tanulmány a továbbiakban sorra veszi a legfontosabb 2007-es intézményi és szervezeti változásokat, amelyek a munkaügyi központok és a rehabilitációs rendszerek működésének átalakításával az EU regionális szintű átláthatóságához jobban illeszkedő, központosított átszervezéseket szintén érintette.

Végezetül a korábbi „szokásoknak” megfelelően számos statisztikai adaton keresztül egy teljes fejezetben átfogó képet kaphatunk a rendszerváltoztatás óta hazánkban eltelt időszak alapvető munkapiaci folyamatairól. A fejezet rendkívül aprólékosan informál bennünket a gazdasági és társadalmi fejlődésről, többek között a demográfiai tendenciák, a munkapiaci részvétel és státusz, a foglalkoztatás, a munkanélküliség, az inaktivitás, a bérek, az oktatás, a munkaerő-kereslet és -kínálat, a regionális különbségek, a migráció, a szociális kiadások stb. hazai jellemzőiről, sőt mindez néhány munkaerő-piaci mutató nemzetközi összehasonlításával kiegészítve válik teljessé.

Hivatkozások

- Csaba László (2006): *A fölemelkedő Európa*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kertesi Gábor (2000): *Ingázás a falusi Magyarországon (egy megoldatlan probléma)*. Közgazdasági Szemle, 47. évf., 10. szám, 775–798.
- Köllő János (1997): *A napi ingázás feltételei és a helyi munkanélküliség Magyarországon*. Esély, 2:33–61.
- KSH, (2007): *Magyarország 2006*, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- OECD (2007): *Employment Outlook, 2007*, OECD.
- Ruhm, C. (2005): *Maternal Employment and Adolescent Development*. IZA Discussion Paper, 1673. szám.
- Scharle, Á. (2002): *Eligibility Criteria for Unemployment Benefits in Advanced Countries*. In: Fazekas Károly (szerk.): *The Hungarian Labour Market*. MTA KTI, Budapest, 147–150.